

Nodira ORTIQOVA,

Farg'ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti tadqiqotchisi

E-mail:nodira_ortiqova@gmail.com

Urganch davlat universiteti, "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedrası dotsenti, DSc N.Quchqorova taqrizi asosida

PEDAGOGICAL ESSENCE AND CHARACTERISTIC OF THE CONCEPT OF "GENDER" IN THE CONTEXT OF EDUCATION

Annotation

In this article, the term "gender" is analyzed in education, professional activities, achieving power, the issue of individual capabilities in reproductive behavior in a family role, as well as the issue of gender socialization and male and female traits. It emphasized the issue of the concept of "gender" in medical education students.

Key words: "Gender identity, social role, gender socialization, communicative processes, gender culture, symbolism, social institution.

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ И ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТИЯ "ПОЛ" В КОНТЕКСТЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В этой статье анализируются индивидуальные возможности термина "гендер" в репродуктивном поведении в образовании, профессиональной деятельности, достижении власти, семейной роли, а также гендерная социализация и мужские и женские черты. В нем делается упор на вопрос о понятии "гендер" у студентов-медиков.

Ключевые слова: "Гендерная идентичность, социальная роль, гендерная социализация, коммуникативные процессы, гендерная культура, символика, социальный институт.

TA'LIM KONTEKSTIDA "GENDER" TUSHUNCHASINING PEDAGOGIK MOHIYATI VA XARAKTERISTIKASI

Annotatsiya

Mazkur maqolada "gender" atamasi ta'limda, kasbiy faoliyatda, hokimiyatga erishishda, oilaviy rolda reproduktiv xulq-atvorda individual imkoniyatlari hamda genderli ijtimoiylashuv va erkak va ayol xislatlari masalasi tahlil qilingan. Unda tibbiy ta'lim talabalarida "gender" tushunchasi masalasiga urg'u berilgan.

Kalit so'zlar: "Genderli identiklik, ijtimoiy rol, genderli ijtimoiylashuv, kommunikativ jarayonlar, gender madaniyat, simvolizm, ijtimoiy institut.

Kirish. Davlatimiz mustaqilligining dastlabki yillaridanoq yoshlar ta'lim-tarbiyasi, ularning ilm-hunar egallashlariga, ta'lim-tarbiya tizimini isloh qilish, milliy kadrlar tayyorlashni zamon talabi darajasiga ko'tarish masalasiga ustuvor soha sifatida qaralmoqda. Respublikamizdagi umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarida zamonaviy talablar asosida tashkil etilishi, boshlang'ich ta'limning mazmunan yangilanishi, ta'lim va tarbiyaning ilg'or texnologiyalarining o'zlashtirilishi uzluksiz ta'lim tizimining fan va ishlab chiqarish bilan integratsiyalashuvi ta'limga tabaqalashtirilgan joriy etilishi, ta'lim mazmunini yangilash pedagogika yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalari tizimini yanada takomillashtirish, kasbiy raqobatbardosh o'qituvchidagi shaxsiy fazilatlariga va uning kasbiy faoliyatida metodik tayyorgarligi jamiyat talablarining asosiy yo'nalishlaridan biri bo'ldi.

Pedagogik faoliyatning obro'-e'tiborini va ijtimoiy maqomini oshirish yuzasidan davlat siyosati ro'yobga chiqariladi. Ta'lim oluvchilarning va pedagoglarning o'qishi, sog'liga va dam olishi uchun zarur sharoitlar yaratiladi. Ta'lim muassasalari va sog'liqni saqlash organlari bolalar hamda o'quvchi yoshlarning sog'ligini saqlash va mustahkamlash uchun zarur choralarni ko'radilar. O'quv-tarbiya jarayonining sog'lomlashtirishga qaratilgan yo'nalishini ro'yobga chiqarish, sog'lom turmush tarzi normalarini joriy etish uchun sharoitlar ta'minlanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Odatda, falsafa, siyosatshunoslik, psixologiya va sotsiologiyada foydalaniladigan gender tushunchasi hozirgi zamon jamiyatida

ilmiy atamadan keng foydalaniladigan tushunchaga aylandi, bu esa muammoning oshib borayotgan dolzarbligini ko'rsatadi. Biroq genderning murakkab konstruksiyasini muhokama qilishdan avval, jins, gender kabi o'zaro bog'langan va ma'naviy farqqa ega bo'lgan haqida aytishimiz lozim bo'ladi.

Tilda jins biologik yo'nalganlikka ega. U "organizmlarning jinsiy ko'payishini ta'minlovchi genetik va morfologik xususiyatlar majmuini tavsifladi" [4]. Boshqacha aytganda, jins – bu "erkak va ayol orasidagi jismoniy farqlarga aloqador bo'lgan anatomik-fiziologik xarakteristikadir" [7].

Sotsiologiyada "gender" atamasi ta'limda, kasbiy faoliyatda, hokimiyatga erishishda, oilaviy rolda reproduktiv xulq-atvorda individual imkoniyatlarni aniqlaydigan ijtimoiy status sifatida talqin qilinadi [8].

Xalqaro feministik hamjamiyat tomonidan gender tushunchasi "odamlarga jamiyat tomonidan ularning biologik jinsiga bog'liq ravishda beriladigan barcha ijtimoiy va madaniy normalar, qoidalar va rollarni belgilash uchun foydalaniladigan" tushuncha sifatida tan olingan [6].

Ba'zi G'arb tadqiqotchilari gender, bu shaxsiyatli psixologik xislatlar rol emas, balki "maxsus ijtimoiy yaratish mahsulidir" [8]. "Gender" tushunchasining ma'naviy ahamiyati faqat "Bu nima?" savoliga javobdagina emas, balki "Qanday amalga oshiriladi?", "Gender nima uchun kepak?" ligiga javobida hamdir.

Talqinlarining xilma-xilligiga qaramasdan, pedagogika ensiklopediyasida "gender" tushunchasi umuman

o'rin olmagan. Pedagogikada "gender" atamasining yo'qligi uni tilga olgan mavzuimiz kontekstida eksplikatsiyalanishini talab qiladi. Bizning nuqtai nazarimizcha, gender – bu erkak va ayol jinsidagi shaxslarning shaxsiyat psixologik ustanovkalari, jamiyat va davlat talablariga muvofiq ravishda xulq-atvori "xos xarakteristikalarini" majmuidir. Ta'rifdagi asosiy so'zlarni ajratgan holda, asosiy xos xarakteristikalar ayollik, erkaklik, mehribonlikdir. Shunga muvofiq ravishda pedagogikada genderli yondashuv jinslar o'zaro munosabati madaniyati o'g'il bolalar va qiz bolalar orasida garmonik munosabatlarni tarbiyalash, ularning identikligini anglashi, ideallar va hayotiy maqsadlarni tanlashga orientirlanadi.

Genderli ta'lim va tarbiya muammolariga shaxsiyatli-ijtimoiy yondashuvni nazarda tutadi. Bu pedagogning tarbiyalanuvchiga individuallikni har bir odamning betakror va fenomenalligini ochish va rivojlantirish yo'naltirilgan tarbiyaviy o'zaro ta'sir sub'ekti sifatida munosabatda bo'lishini anglatadi. O'g'il bolalar va qiz bolalar bilan hayot subyektlari sifatida munosabatda bo'lish o'z mavqeini sferalarini va usullarini izlashda yordam berish va qo'llab-quvvatlash "adaptiv fenomenlikka" qobiliyatni egallash.

Shuni qayd etish muhimki, shaxsiyatli komponent jins faktorini hisobga olinishi bilan birga genderli ta'lim mazmunida tizim asosi bo'ladi va shu bilan u an'anaviy jinsiz ta'limdan jiddiy farq qiladi. Agar an'anaviy ta'limda intellektni, tafakkurni jinsning psixik xususiyatlarini hisobga olmasdan, rivojlantirishga urg'u berilsa, genderli ta'lim doirasida shaxsiyatli-ijtimoiy yondashuv tarbiyalanuvchilarning shaxsiyatli-ma'naviy sferasini rivojlantirishga yo'naltirilgan, buning belgisi esa axloqiy-ma'naviy sifatlar, hayotiy qadriyatlaridir.

"Gender" tushunchasi keng ma'noda "murakkab tizim" sifatida aniqlanadi. I.Abubikopova qayd etganidek, "... bu konseptual va tajribaga asoslangan, individual va ijtimoiy, spetsifik madaniy, jismoniy va ma'naviy va, shuningdek, siyosiy konstruksiyadir" [5]. Yuqorida belgilangan konstruksiya yoki tizim olamda erkak va ayol yaratgan hayotning aks etishi bo'lib, bu yerda har qanday farq yoki ajralish qat'iy ierarxik va ustuvorlik munosabatlarida bo'ladi.

Gender tizimi bir qator tushunchalar majmuasini o'z ichiga oladi:

- "gender roli";
- "gender stereotiplari";
- "gender adaptatsiyasi";
- "gender ijtimoiylashuvi";
- "genderli identiklik";
- "gender faktorlari" va boshqalari.

"Gender rollari" – jamiyat tomonidan "erkaklik" va "ayollik" to'g'risidagi tasavvurlarga muvofiq individlardan kutiladigan xulq-atvor modellari [3]. Har bir jamiyatda "gender rollari turlichaligi mutlaqo tabiiydir, ular ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy o'zgarishlarga bog'liqdir.

Tadqiqot metodologiyasi. "Erkaklik" va "ayollik"ning juda muhim komponenti "genderli identiklikdir". Bu tushunchaning mazmunini ochishdan boshlaymiz. Agar katta sotsiologik lug'atdagi ta'rifga amal qiladigan bo'lsa, genderli identiklik – bu o'zini "erkaklik" va "ayollik" madaniy ta'riflari bilan anglashdir. Mazkur tushuncha "Men" va boshqalarning o'zaro ta'sirlashuv jarayoni natijasida yuzaga kelib, erkak va ayol xislatlarini psixologik interioratsiyasi bo'lib xizmat qiladi" [6].

1-jadval. "Erkaklik" va "ayollik"ning simvolik xarakteristikalar

W	M
ayollik	erkaklik
qorong'u	yorug'
noaniq	aniq
past	baland
beqaror	barqaror
cheksiz	chekli
plyuralizm	monizm
irronatsionallik	ratsionallik
simvolik	qat'iylik

"Genderli identiklikni", "o'zini ma'lum jins vakili sifatida" o'zining erkaklik yoki ayollik tanasini his qilish, shu jinsga ijtimoiy kontekstda o'ldirishni anglashi sifatida talqin qiladi.

"Genderli identiklik" – bu o'zini o'zi anglashning odamning o'zini ma'lum jins vakili sifatida boshidan kechirishini tavsiflovchi aspektidir, "... genderli identiklik, ijtimoiy rollarni o'rganishni o'z ichiga olish". Shu bilan bir vaqtda O.M.Vovchenko fikricha, "genderli identiklik", jinsning biologik farqlari doirasidan chetga chiqmasdan, "jinsiy identiklik" tushunchasini ijtimoiy jihatdan kengaytiradi.

"Genderli identiklik" ayrim odamning o'z jinsiy individualligini ijtimoiy-sub'ektiv boshidan kechirishi sifatida belgilanadi [4]. Shunday qilib, barcha bu ta'riflarga asosan, gender jinsga faqat biologik oidlik sifatidagina bog'liq bo'lmasdan, balki genderli identiklar yaralishining natijasi bo'ladi. Genderli identiklikning shakllanishi uchun hal qiluvchi faktor bu ijtimoiylashuvdir. Amerikalik psixolog Sh.Berining ta'kidlashicha, "genderli ijtimoiylashuv – bu erkak yoki ayol jamiyatda tegishli xulq-atvor modellari, qadriyatlarini o'rganadigan jarayondir" [5].

Genderli ijtimoiylashuvning shunga o'xshash tushunilishini T.V.Kiryanovada ko'ramiz, u bu tushunchani "... odamlar orasida axborot va tajriba almashinuvining o'ziga xos jarayoni" deb muhokama qiladi. Barcha kommunikativ jarayonlar esa genderli tusga ega [6]. Bu ikkala tushuncha genderli ijtimoiylashuv qarama-qarshi jinslarning ma'lum normalar, qadriyatlar, bilimlar va boshqalarni o'zlashtirish jarayonidan ibopatliligiga ko'pgazmali micol bo'lib xizmat qiladi.

Gender tizimi tushunchasi jamiyat gender madaniyatining sinxronik aspektini qismlarga ajratishimiz va tahlil qilishimizga yordam beradi. Umuman, mazkur tizim ongda va madaniyatda "erkaklik" va "ayollik"ning kvintessensiyasi ko'rinishida ifodalangan. Bunda shuni ham qayd etish kerakki, "erkaklik" va "ayollik" – bu doimo bir tomondan yaxlit, ikkinchi tomondan abadiy ziddiyatlik sifatida tushuniladigan dixatomiyadir. Buning ustiga "erkaklik" va "ayollik" odatdagi hayotda takrorlanadigan xulq-atvor stereotiplari orqali mustahkamlangan amaliy kognitiv konstruktadir.

Ko'pchilik mifologiyalarda oy, yer, suv ayollik asoslari kabi, olov, quyosh, issiqlik esa erkaklik asoslari sifatida talqin etiladi. "Erkak" doimo faol, ijtimoiy-ijodiy asos tashuvchisi, "ayol" esa tabiiy-passiv kuch sifatida bo'ladi. Erkak va ayolning ijtimoiy rollari ham qarama-qarshidir. Erkaklar "instrumental", ayollar esa "ekspersiv" bo'lishadi. Erkak – bu "boquvchi, oilada umumiy rahbarlikni amalga oshiradi, ayol oilaviy-maishiy vazifalarni bajaradi, uyda iliqlik va shinamlikni ta'minlaydi [7; 72-bet].

Tahlil va natijalar. Ko'pchilik mualliflar asaplarini tahlilining ko'rsatishicha, tabiat ayolni materiya, "ayol-xaos", "ayol-stixiya" kabi simvollaritiradi. Unga o'lchov, ma'no, tartib singib ketgan erkak madaniyati qarshi turadi.

Erkaklik intizomi mistik xaosni tartibga csoladi. Demak, madaniyat aslida insoniy asosi sifatida idrok qilinadi, u tabiatdan kelib chiqadi, uni o'zgartirish, bo'ysundirishga intiladi.

introvertirlik	ekstravertirlik
2-jadval. Mentalitet xususiyatlari	
W	M
ayollik	erkaklik
Dunyo ideal	dunyoreal
Idealga erishib bo'lmaydi	Idealga erishib bo'ladi
hayot (harakat) – hayot ma'nosi sifatida	maqsad – hayot ma'nosi sifatida
ideal va real qorishgan	ideal realdan alohida
dunyo ko'p ma'noli	haqiqat yagona
odam hissiyotlar bilan bilinadi	odam aql bilan bilinadi

Jadvalda keltirilgan simbolik xarakteristikalarini tahlil qilib, bir qator savollarga javob beramiz: “Qadimgi mifologiyalar va hozirgi zamon sharoitlarida “ayollik” va “erkaklik” mohiyatining farqi va o'xshashligi nimada?”, “Ayolga to'laqlonlimas mavjudot”, “Evolutsiya pog'onasining quyi mahsuli”, erkakni esa kuch, jasurlik, xotirjamlik timsoli deb qarash hozirgacha ham mavjudmi?”.

Bu yerda fikrimizni quyidagicha belgilaymiz: ayol obrazini tavsiflashda hamma davrlarda ham asosiy e'tibor tashqi qiyofaga, jasoratlariga ruhlantiruvchi, insoniyatning kuchli yarmini asr etuvchi va bunda tobe, bog'liq, sirli bo'lib qoladigan tabiiy go'zalikka qaratilgan. Yangi davr – bu insoniyat go'zal yarmining yuksalish, uning dunyodagi roli o'sishi vaqtidir. Biroq, avvalgidek, uning go'zalligi erkaklar qalbini rom etadi. Bir tomondan, dadillik, sabotlilik, ikkinchi tomondan, olijanoblik, kuchsizlarga yordam, ayollar va bolalarni himoya qilish. Biroq erkak jinsi vakillari o'z mavqelarini tez berib qo'yishga intilmasdan, qarama-qarshi jinsga nisbatan ustuvor rolini, avvalgidek, saqlab qolmoqdalar.

(W-M) belgi tizimi – bu, bir tomondan, ikki asos In-Yanning birligi, muvozanatida turganligida, ikkinchi tomondan, bu – dixotomiya bo'lib, uning strukturasida ikki kurashuvchi asos – erkak va ayol bor.

Belgi tizimining tahlili N.I.Solovyov asarida o'z aksini topadi va u “... odam tabiati dualizmida hayot qonunlaridan biri aks etadi. Olamga qaysi tomondan qaramaylik, u hamma

yerda bir-birini to'ldiradigan ikki tomondan ibopat. Issiqlik bor va sovuqlik bor; egoizm bor, gumanizm ham bor; “erkaklik” bor va “ayollik” bor deb ta'kidlaydi [5].

Xulosa va takliflar. Yuqorida aytilgan fikrlarni yakunlab, shuni qayd etish joizki, odatda psixologiya, sotsiologiya, falsafada foydalaniladigan “gender” tushunchasi ilmiy tushunchadan keng foydalaniladigan tushunchaga aylandi va murakkab konstruksiya sifatida qaraladi. Umuman, ongda ham, madaniyatda ham gender tizimi “erkaklik” va “ayollik” kvintessensiyalari, odam tabiatining dualizmi sifatida ifodalanadi.

Mazkur tizim, kognitiv konstrukt bo'lgani holda, jinsiy simbolizmida “in-yan” ko'rinishida o'z rivojini topadi, qadimgi mifologiyalarda barqaror erkaklik va ayollik obrazlari bilan mustahkamlanadi va hozirgi zamon madaniyatiga ham “ayol-chaos-stixiya” va uni erkak intizomi tartibga soladigan bo'lib singib kiradi. Erkaklik va ayollikning turli madaniyatlar mentaliteti xususiyatlariga mos simbolik xarakteristikalarini ijtimoiy institutlar amaliyotida, shu jumladan, patriarxal an'analariga asoslangan ta'lim tizimida ham o'z aksini topadi.

Jamiyatda ustuvor mavqe egallagan erkak kishiga nisbatan tarixan qaror topgan stereotip erkak ta'limi xarakterini aniqlab berdi. Erkaklar o'quv muassasalarida ta'lim-tarbiya jarayonining xarakteri jamiyatda munosib o'rin egallashga qadar yuqori madaniyatli fuqarolarni tayyorlashdan iborat bo'lib, bu davlat manfaatlariga muvofiq edi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T., O'zbekiston, 1992. – 46 b.
2. O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyasi, 46-modda 2. “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida”gi Qonun, 2019-yil 23-avgust
3. Avloniy A. Tanlangan asarlar. Ikki jildlik. 2-jild. – T., Ma'naviyat, 1998. –304 b.
4. Азизходжаева Н.Н. Основные тенденции развития высшего педагогического образования в Узбекистане / Под ред. В.А.Сластенин. – Т., “Фан”, 1990. – 143 с.
5. Давлетшин М.Г. Особенности психологической работы с эмоциональной сферой в юношеском возрасте (Методическое пособие для практических психологов) Тошкент, «Узбекистон» 2002 г, 20 с.
6. Mahmudov Yu., Mirzaev F. Pedagogik mahorat – oliy ijodkorlik Xalq ta'limi jurnali. – Toshkent, 1999. – № 6.–B. 57-60.
7. Gadamer G. Istina i metod: Osnov filosofskoy germeneytiki. (Per. snem)/ GansGeorg Gadamer. – M.: Progress, 1988.
8. Gender munosabatlari nazariyasi va amaliyotga kirish. –T. “O'zbekiston”, 2007.
9. <https://president.uz/oz/pages/view/strategy>
10. library.ziynet.com